

Chceme-li ze sociologického hlediska pojednat o otázkách rozvodovosti v SSSR, musíme úvodem říci několik slov o právní úpravě rozvodu v této zemi. Ta prošla několika etapami.

Stará carská právní úprava, obsažená v části první knihy X. *Svodu zakonov Rossijskoj imperii*, byla charakterizována obligatorním církevním sňatkem a pěti rozvodovými důvody (cizoložství odpůrce, impotence k souloži, zbavení práv osobního stavu v důsledku trestního odsouzení, nezvěstnost odpůrce a vstup do mnišského řádu). Rozvodový proces probíhal výlučně před církevními orgány.

Dekrety sovětské vlády z r. 1917 a na ně navazující *Kodeks zakonov RSFSR ob aktach graždanskogo sostojanija, bračnom, semejnom i opekunskom prave* z r. 1918 odstranily tato opatření a zavedly obligatorní civilní sňatek. Rozvod se stal možným na základě oboustranného, popřípadě jednostranného návrhu, který projednal soud 1. stupně; šlo-li o návrh obou manželů, mohl tak učinit i matriční orgán ZAGSu (organ zapisi aktov graždanskogo sostojanija). Důvodem rozvodu byl tedy vzájemný konsensus, eventuálně repudiace druhého manžela.

Obdobné právní úpravy byly zavedeny i v dalších sovětských republikách.

Kodeksem zakonov o brake, sem'je i opeke z r. 1926 (RSFSR), jehož platnost byla rozšířena i na některé jiné svazové republiky, pokud neměly své zvláštní kodexy, byla rozvodová agenda zcela převedena na matriční orgány. Účast obou manželů při tomto řízení dokonce nebyla ani obligatorní. Stačilo sdělení o provedení rozvodu nepřítomnému manželů orgánem ZAGSu.

Registrace manželství zůstala zachována, ale ustanovení o majetkových vztazích mezi manžely a o vyživovací povinnosti mezi nimi byla vztahena obdobně i na partnery z tzv. neregistrovaných manželství (ta byla obdobná druhovským poměrům). Jejich postavení naroveň registrovaným manželstvím dokončila judikatura do r. 1935.

V průběhu dalších let, zejména po druhé světové válce, došlo k zpřísnění rozvodového řízení.

Nariadení Prezídia nejvyššího sovětu z července 1944 zavedlo výlučné soudní rozvodové řízení, a to ve dvou fázích: jako smírčí přípravné řízení před lidovými soudy a případné další sporné řízení před soudy vyššími, oboje s povinností osobní účasti obou manželů, prováděním dalších důkazů i obligatorním oznámením zahájení rozvodového řízení v tisku. Judikatura Nejvyššího soudu SSSR stanovila jako rozvodový důvod existenci hlubokého a trvalého rozvratu manželství.*

Od 1. 10. 1968 vstoupily v účinnost *Osnovy zakonodatelstva SSSR i sojuznych respublik o brake i sem'je* (novelizované v r. 1979), na jejichž základě přijaly své rodinné zákoníky všechny svazové republiky v letech 1969–70. Podle této úpravy je kompetence k rozvodovému řízení rozdělena mezi soudy

* Od r. 1966 bylo celé rozvodové řízení svěřeno soudům 1. stupně a notifikace v tisku byla zrušena.

a orgány ZAGSu. Soud je oprávněn rozvod povolit, jestliže zjistil, že „další soužití manželů a zachování rodiny se stalo nemožným“. Matriční orgány buď rozhodují na oboustranný návrh manželů, kteří nemají nezletilé děti, pokud se ovšem neobrátní na soud, nebo na jednostranný návrh, jestliže odpůrce je soudně prohlášen za nezvěstného, nesvéprávného pro duševní chorobu nebo slabomyslnost, nebo odsouzen k trestu odnětí svobody na více než tři léta. Rozvod před soudem je vyloučen, jestliže jej navrhuje muž proti vůli ženy, která je těhotná, nebo dítě je mladší 1 roku. Soudní rozsudek povolující rozvod nezpůsobuje sám o sobě právní zánik manželství, nýbrž až matriční zápis, provedený na jeho podkladě.

Vznik dalších tzv. faktických manželství není přípustný již od úpravy z r. 1944.

* * *

Území SSSR, charakteristické mnohostí národních kultur, je ovšem charakterizováno i mnohostí typů rodin, které mají nejen své etnické zvláštnosti, ale jsou i na různém stupni historického vývoje rodiny. Tak například zatímco v Pokavkazi a Střední Asii se ve značné míře ještě vyskytují mnohověstné rodiny a nevymizely prvky širší rodiny s nádechem patriarchalismu, pak v Pobaltí a ruských republikách jsou nejčastější nukleární rodiny.

S rostoucí industrializací, urbanizací a migrací obyvatelstva se však všude projevuje přechod k nukleární rodině a také tendence k rozvodovosti.

A. G. Charčev [1979] uvádí, že v celém Sovětském svazu počet členů domácnosti z průměru 4,1 v r. 1939 klesl v roce 1970 na 3,7. Rozvrstvení rodin dle počtosti a struktury podle všesvazového sčítání s r. 1970 v SSSR uvádí tab. 1.

Přitom pokles počtu členů domácnosti se projevuje u vesnických rodin, kdežto dělnické rodiny si zachovávají v podstatě stabilní vnitřní strukturu.

Poměrně vysoký je počet osamělých rodičů s dětmi, ať již s nimi žijí další osoby, či nikoli. Tento jev je zřejmě podmíněn jednak rozvodovostí, jednak svobodným mateřstvím.

Sňatečný věk v SSSR ukazuje tabulka 2. V uvedeném roce bylo uzavřeno celkem 2 596 300 sňatků. Z toho prvních sňatků u mužů bylo 2 188 300 a u žen 2 218 000. Přitom nevěsty ve věkové skupině do 20 let i v další věkové skupině do 24 let nejčastěji vstupují do manželství s ženichy staršími o jeden až čtyři roky (což tvoří asi 5/7 případů), nebo dokonce s ženichy staršími o pět až devět

Tabulka 1. Typy domácností v SSSR

Typ domácnosti	Počet v %	Střední početnost podle osob
manželské dvojice s dětmi, nebo bez dětí	63,6	3,5
manželské dvojice s dětmi, nebo bez dětí, s jedním z rodičů, resp. jinými příbuznými	16,0	4,3
dvě a více manželských dvojic s dětmi nebo bez dětí, s jedním z rodičů, resp. jinými příbuznými	13,4	6,1
osamělé matky (nebo otcové) s dětmi	16,9	2,5
osamělé matky (nebo otcové) s dětmi a jedním ze svých rodičů, resp. s jinými příbuznými	7,0	3,7
ostatní domácnosti	2,4	2,2

Pramen: [Charčev 1979].

Tabulka 2. Osoby, které uzavřely sňatek v r. 1976

Věková skupina	Procentní poměr			
	k úhrnu všech mužů	sňatků ženy	k úhrnu prvních mužů	sňatků ženy
mladší 20 let	5,0	27,9	5,9	32,4
od 20 do 24 let	55,9	44,5	64,6	49,1
od 25 do 29 let	19,8	12,1	19,4	10,0
od 30 do 34 let	4,8	3,4	3,3	1,9
od 35 do 39 let	4,8	3,7	2,4	1,7
od 40 do 49 let	4,5	3,9	1,7	1,9
od 50 do 59 let	2,3	2,8	1,2	1,9
60 a více let	2,9	1,7	1,5	1,1
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Pramen: [Charčev 1979].

let (což tvoří asi 1/10 případů). Zřetelně roste počet smíšených manželství mezi příslušníky různých národností.

Za závažný problém dnešních rodin považují sovětští právní odborníci i sociologové rozvodovost. (1) Je jedním z nejsilnějších podnětů k tomu, že zhruba od poloviny šedesátých let se v SSSR rychlým tempem rozvíjí sociologie rodiny,

Tabulka 3. Zaregistrované rozvody v SSSR

Rok	Rozvody v tisících	Index	
		na 1000 obyvatel	na 1000 manželství
1913	5,6	0,1	
1940	205,6	1,1	
1950	67,4	0,4	33
1955	127,2	0,6	56
1960	270,2	1,3	104
1961	276,1	1,3	
1962	297,1	1,3	
1963	291,5	1,3	
1964	333,8	1,5	
1965	360,4	1,6	179
1966	646,1	2,8	309
1967	646,3	2,7	303
1968	648,2	2,7	306
1969	615,2	2,6	273
1970	636,2	2,6	269
1971	644,3	2,6	262
1972	652,4	2,6	280
1973	678,9	2,7	270
1974	743,4	2,9	285
1975	783,4	3,1	288
1976	860,7	3,4	332
1977	898,0	3,5	
1978	911,2	3,6	

Pramen: [Sysenko 1981 : 129; Charčev 1979 : 221].

(1) Viz předmluvu J. M. Vorožejkina k ruskému vydání knihy F. Pávka *Rozvod očima soudce* nebo Sysenkovu práci *Ustojčivost braka* [1981].

předznamenaná pracemi Charčevovými a Jurkevičovými, a je věnována soustavná pozornost demografii.

Obraz o vývoji rozvodovosti z celosvazového hlediska od r. 1950, kdy nastalo odeznění bezprostředních následků druhé světové války (ovšem s trvajícím disproporcí mezi počtem žen a mužů ve sňatečných ročnících, se značným přebytkem žen), podává tabulka 3.

I za platnosti poměrně velmi přísné úpravy z r. 1944 rozvodovost v SSSR zvolna narůstala a v r. 1958 se již vyrovnala rozvodovosti z r. 1940, kdy právní úprava byla velmi benevolentní. Další vzestup rozvodovosti byl celkem povolný až do r. 1965. Od r. 1966 se začal projevovat prudký nárůst a lze usuzovat, že do značné míry souvisel s právní reformou z r. 1965. Ta učinila rozvod společensky podstatně méně odílným a usnadnila jej tím, že o něm i v meritu rozhodovaly lidové (a jim na roveň postavené) soudy a nebylo již třeba cestovat do sídel krajských a jim na roveň postavených soudů. A. G. Charčev [1979] v této souvislosti poukazuje na to, že nárůst rozvodovosti nelze přičítat v rozhodující míře právní možnosti legalizovat dřívější faktické rozchody, ale že zřejmě u části mladé generace, a větší pohotovosti řešit manželské disharmonie právní likvidací manželství. Mírný pokles rozvodů v letech 1969–1972 mohl souviset s očekáváním nových republikových kodexů a vytvoření nové soudní praxe na jejich základě. Podobnou situaci bylo možno pozorovat i v jiných socialistických i nesocialistických státech. Pak ovšem absolutní i relativní nárůst rozvodů citelně pokračoval až k celostátnímu indexu z r. 1978: 3,6 na 1000 obyvatel; a přitom relace mezi sňatky a rozvody byla zhruba 3 : 1.

Největší rozvodovost v SSSR mají velká města a oblasti s rozvinutým průmyslem.

Rozdíly jsou patrné především podle jednotlivých svazových republik, což souvisí s mírou jejich industrializace a urbanizace. V sedmdesátých letech [Korolev 1978: 135 an.] bylo rozložení rozvodovosti na 1000 obyvatel toto:

v republikách s velkými průmyslovými centry (v r. 1975)	3,1
na Ukrajině	2,9
v Pobaltí	4,5
ve středoasijských a kavkazských republikách (1972–3)	1,1

Roli zde hraje také klima veřejného mínění. Například při sociologickém průzkumu v Uzbekistánu se ukázalo, že veřejné mínění se ve značné míře staví proti morální opodstatněnosti rozvodu manželství s nezletilými dětmi. V tom smyslu se vyslovilo 86 % vesnického obyvatelstva a 84 % městského

Tabulka 4. Rozvody v SSSR v období 1962–1972 (město — vesnice)

Rok	Rozvody v tisících		
	města	vesnice	celkem
1962	254	43	297
1964	289	44	334
1966	552	94	646
1968	546	102	648
1970	548	88	636
1972	560	92	652

Pramen: [Koroljov 1978 : 186].

*Tabulka 5. Rozvody v SSSR podle délky trvání manželství
(v letech 1960—1978)*

Rok	Rozvedená manželství celkem %	z toho podle trvání manželství v %						
		do 1 roku	1—2 roky	3—4 roky	5—9 let	10—19 let	20 a více let	nezjiš- těno
1960	100,0	3,7	17,8	18,4	31,3	22,3	6,1	0,4
1965	100,0	2,2	12,0	17,2	35,9	27,5	4,9	0,3
1970	100,0	4,2	14,2	14,5	27,6	30,4	8,8	0,3
1975	100,0	4,4	15,9	16,9	26,6	25,0	11,0	0,2
1978	100,0	3,7	15,4	17,9	27,3	23,5	12,0	0,2

Pramen: [Sysenko 1981 : 137].

obyvatelstva — rozdíl je tedy nepatrný. Toto mínění zastávalo nejen původní místní obyvatelstvo, ale do značné míry se k němu přikláněli i přistěhovalí Rusové (v 63 %) [Ivanov-Kallistratova 1980].

Rozdíl v růstu míry rozvodovosti mezi městem a vesnicí ukazuje tabulka 4. Ještě zřetelnější je tento rozdíl v hlavních městech svazových republik a dalších městech, která dosáhla 1 miliónu obyvatel. Tak například v r. 1978 dosáhl index rozvodovosti na 1000 obyvatel nejvyšších hodnot v Alma-Atě — 6,4; v Novosibirsku 6,3; v Oděse 6,2; v Rize 6,2. V Leningradě to bylo 5,7; v Kijevě 5,5; v Moskvě 5,4 [Sysenko 1981 : 132].

Akademik Estonské SSR G. I. Naan na toto téma v r. 1976 napsal: „V průměru se oficiálně rozpadá každé třetí manželství. Ale to je průměr. Viděli jsme již, že ve velkých centrech je rozvodů podstatně více. Uvedme příklady týkající se celých regionů: v Uzbecké SSR v průměru na 100 sňatků připadá 12,3 rozvodu, ale v Taškentu 34,6, v Ukrajinské SSR 31,7, ale v krymské oblasti 46,3, v Estonské SSR 38,6 (Tallin 42,0), v Lotyšské SSR 49,5 (Riga 54,9), v Moskevské oblasti a Krasnodarském kraji 40,0, v Magadanské oblasti 72,9, takže tam jen jedno ze čtyř manželství zůstane nerozvedeno“ [Naan 1976]. S tímto způsobem porovnávání polemizoval V. A. Sysenko [1981] a poukazoval na to, že index počtu rozvodů na 100 sňatků je zkreslující. Podle jeho mínění je nutno porovnávat počet rozvodů s úhrnem trvajících manželství, což například pro rok 1979 v SSSR představuje 911 200 rozvodů : 66 300 000 manželství; z toho vyplývá koeficient 1,4 %, označující rozpad manželství ve státě. Pokud by tento koeficient zůstal neměnný, pak za 20 let by se rozpadlo asi 24–25 % z celkového počtu manželství v SSSR. Kromě toho by podle jeho mínění bylo nutno zkoumat podíl jednotlivých věkových skupin na tomto úhrnu.

Tento autor se zabýval i rozložením rozvodů dle délky předchozího manželství. Celosvazový průměr rozvodovosti podle délky trvání manželství uvádí tabulka 5.

Vidíme tedy, že vliv délky trvání manželství na rozvodovost si podržuje určitou pravidelnost. Přitom během sledovaného údobí ovšem nastal jistý přesun, který způsobil nárůst ve vyšších věkových kategoriích. Nelze však zapomínat na to, že podle specifik sovětské právní úpravy dochází nejen k časové diferenci mezi faktickým rozchodem manželů a rozhodnutím o rozvodu, ale nadto k časové diferenci mezi soudním povolením rozvodu a registrací soudně povoleného rozvodu. Střední hodnota součtu obou těchto intervalů se v sovětské demografii uvádí na dva a půl roku s tím, že ve vyšších věkových kategoriích narůstá nad tento průměr. Proto shora uvedené údaje nutno brát s touto rezervou.

Tabulka 6. Věková struktura rozvedených manželů v období 1960—1978 (v %)

Věk	Muži	Ženy
mladší 20 let	0,1	0,8
20—24 let	10,6	21,1
25—29 let	27,7	27,2
30—39 let	39,6	33,2
40—49 let	13,3	11,3
50—59 let	5,1	4,0
60 a více let	2,0	1,0
nezjištěno	1,6	1,4
celkem	100,0	100,0

Pramen: [Sysenko 1981 : 138].

To vše tedy znamená, že více než 1/3 všech manželství se rozvede dříve, než dosáhne trvání 5 let, a další téměř 1/3 dříve, než dosáhne trvání 10 let. Přitom mezi rozvádějícími se manžely jsou nejsilněji zastoupeny věkové skupiny od 25 do 29 let, ale i doznívání v dalším decénium je velmi silné, zvláště u mužů. U žen se jeví předstih již v quinqueniu od 20 do 24 let.

V SSSR je problémům souvisejícím s rozvodovostí věnována velká pozornost. Byla provedena řada výzkumů širokého komplexu příčin, které působí na rozpad manželství či na jeho stabilizaci. Přitom byly sledovány jak rodiny rozpadlé, tak i rodiny v různém stupni „úspěšné“.

Tak například N. J. Solovjev se ve studii *Brak i sem'ja segodnja* [1977] zabýval otázkou, jaký vliv na rozvod mají ekonomické, psychofyzilogické a duchovní faktory a procesy migrace a urbanizace.

Řada autorů se v této souvislosti věnovala rozboru soudních spisů. Patří k nim V. T. Kolokolnikov [1976], L. J. Perčik [1972] a zejména N. G. Jurkevič [1968; 1969; 1970] a S. M. Pelevin [1972].

Metodou interview s rozvedenými manžely pracovali například D. M. Čečet [1973] a L. V. Čujko [1975].

Poměrně skeptické stanovisko k dosavadním výzkumům důvodů rozvodovosti zaujímají A. G. Charčev a M. S. Mackovskij ve své knize *Sovětskaja sem'ja i jejo problemy* [1978]. Soudí, že nedostatkem dosavadních sovětských empirických výzkumů důvodů rozvodů je nedostatek teoretických hypotéz, které by umožnily objasnit rozvodovost jako sociální tendenci a učinit prognózu změny v budoucnu. O formulaci takových hypotéz se sami pokoušejí. Rozpracovávají zejména teorii porušení rovnováhy sil udržujících a rozkládajících manželství; tyto síly pak analyzují a zdůrazňují, že vliv na stav manželství má nejen skutečné chování v různých sférách rodinných vztahů, ale i jeho hodnocení druhým partnerem. Při konfrontaci dosavadních empirických studií konstatují velké rozdíly v empirických datech, které podle jejich názoru vyplývají z toho, že

- výzkumník si zpravidla nevytvoří koncepční model, z jehož hlediska by studoval příčiny a motivaci rozvodů,
- příčiny rozvodů jsou vymezeny značně mlhavě a víceznačně a nelze pak od respondentů očekávat adekvátní odpověď,
- údaje jednotlivých průzkumů jsou nesrovnatelné,
- údaje jsou získány různými postupy,
- různí se použitá metodika,
- do výsledků se promítá různost hodnocení.

Tabulka 7. Důvody rozvodů (podle spisů Nejvyššího soudu Litevské SSR)

Důvod rozvodu	Výskyt v %
nemoc jednoho z manželů	2,8 %
bezdětnost	2,5 %
nucené odloučení	7,7 %
existence nevlastních dětí	0,5 %
fyzické napadení	3,8 %
manželská nevěra	17,5 %
existence jiného rodinného celku	21,0 %
alkoholismus	14,2 %
různost povah	13,0 %
zasahování rodičů manželů	3,0 %
navázání důvěrného vztahu k jiné osobě	7,5 %
náboženství, různost sociálního postavení, povaha práce apod.	6,5 %

Pramen: [Solovjev 1970].

Přes tyto výhrady však nebude zcela bez užitku demonstrovat výsledky některých dílčích studií. Podívejme se například na výsledky studie N. Solovjeva, kterou publikoval v r. 1970 a při níž pracoval s podkladovým materiálem 400 spisů Nejvyššího soudu Litevské SSR, viz tabulka 7.

Z podobných pramenů (podkladový materiál o 1000 manželstvích, rozvedených leningradskými soudy) čerpá práce D. M. Čečota [1973], viz tabulka 8.

Poněkud odlišné jsou důvody rozvodovosti u venkovské populace, jak je uvádí studie V. T. Kolokolnikova [1976], čerpající z 637 rozvodových případů v 17 vesnických rajónech v oblasti Grozného (autor v ní srovnává příčinu rozvodu zjištěnou soudem a uváděnou manžely), viz tabulka 9.

Charčevova a Mackovského kritika prováděných empirických studií je zřejmé do značné míry oprávněná a zdá se, že nezůstane bez vlivu. Na druhé straně však prognóza, kterou A. G. Charčev uzavírá druhé vydání svého základního díla *Brak i sem'ja v SSSR* z r. 1979 není dostatečně podeprvena empirickým materiálem. Pokud tedy například Charčev předvídá snižování rozvodovosti v budoucnu, rozchází se s prof. Rjurjikovem, který se naopak domnívá, že objektivní i subjektivní faktory budou nadále podmiňovat vysokou rozvodovost,

Tabulka 8. Důvody rozvodů (podle spisů leningradských soudů)

Důvod rozvodu	Výskyt v %
nemorální chování, opijení	38,1 %
nedostatek společných názorů a zájmů	33,9 %
povahová nepřizpůsobivost	28,2 %
porušování manželské věrnosti	24,4 %
nedostatek pocitu lásky	23,5 %
lehkomyšlný vztah k rodině	23,3 %
zlé zacházení s rodiči	22,0 %
bytové těžkosti	14,4 %
sexuální neuspokojenost	6,0 %
neploinnost	5,4 %
nevůle mít děti	5,0 %
nemoc manžela	3,7 %

Pramen: [Čečot 1973].

Tabulka 9. Důvody rozvodů venkovské populace v oblasti Grczného

Důvod rozvodu	Podle názoru		
	soudu	ženy	muže
alkoholismus	38,7 %	44,3 %	10,6 %
různost povah	15,1 %	6,7 %	22,2 %
manželská nevěra	9,4 %	12,6 %	15,3 %
lehkomyslné uzavření manželství	8,5 %	2,0 %	4,5 %
dlouhodobé odloučení z objektivních příčin	5,4 %	3,8 %	3,1 %
odeizení z nezjištěných příčin	5,3 %	8,6 %	12,3 %
hrubost	3,6 %	5,6 %	0,6 %
odsouzení k trestu odnětí svobody na tři a více let	3,3 %	2,6 %	2,1 %
fyzická nebo duševní choroba	2,1 %	1,7 %	2,6 %
zasahování rodičů nebo jiných příbuzných	1,5 %	4,4 %	11,3 %
neploďnost	0,8 %	0,7 %	1,0 %
fyziologická nepřizpůsobivost	0,3 %	0,3 %	0,5 %
ostatní příčiny	6,0 %	6,7 %	6,0 %

Pramen: [Kolokolnikov 1976].

kteřá je součástí moderního společenského vývoje, a valnou změnu dosavadní tendence nelze očekávat.

Některé novější studie se již zaměřují na studium oněch přitahujících a odpuzujících sil, působících na trvání manželství. V souvislosti s tím v r. 1978 vznesla M. N. Materova [1978] — s odvoláním na práce S. I. Goloda — požadavek na rozpracování opatření ke stimulaci oněch kladných sil a jejich zakotvení v právních předpisech, přirozeně za předpokladu rozsáhlé mezioborové spolupráce.

Rozsáhlou monografii o těchto faktorech zpracoval také V. A. Sysenko [1981], na podkladě opakovaných moskevských výzkumů z let 1976 a 1978.

Rostou i snahy o kritické hodnocení soudní praxe při plnění úkolů léčebné profylaxe — totiž především záchrany těch manželství, která jsou ještě schopna regenerace svých společenských funkcí.

Jurkevič a Burová [1978] poukazují na to, že smírčí činnost soudů zaostává proto, že „soudy jsou tak zaneprázdněny (zvláště ve velkých městech), že fyzicky nejsou schopny věnovat každému manželskému páru tolik času a pozornosti, kolik by bylo třeba. Kromě toho úroveň projednávání rozvodových věcí je dnes značně pod tím minimem, které je předepsáno procesními předpisy.“ Buď jak buď, nedostatky tohoto druhu u části soudní praxe konstatovalo i usnesení *Nejvyššího soudu SSSR* č. 9/1980 a vydalo směrnice k jejich odstranění. (2) Podle názorů této autorské dvojice soudy také nejsou vybaveny těmi zvláštními znalostmi z oboru sociologie, psychologie, pedagogiky, sexuologie a dalších disciplín, které jsou pro zvládání těchto úkolů nutné, a dle jejich mínění nemají ani možnost zapojit do řízení takové specialisty.

Případy zamítnutí návrhu na rozvod nejsou dle zjištění obou autorů časté. „Celkem možno potvrdit, že dosáhnout nyní u soudu rozvodu není vůbec obtížné. Soudy prakticky vyhovují všem návrhům. Kromě toho mnozí z těch, kdo mají právo obrátit se na matriční orgány, dávají přednost soudnímu řízení jako snazšímu a rychlejšímu“. Podle jejich názoru je nutno dosáhnout efektivnější práce soudů, a to především vyšší kvalitou práce při přísném dodržování předpisů. Dávají také v úvahu zavedení specializace pro rodinné věci a píší:

(2) K tomu viz Haderka [1981].

Tabulka 10. Výsledky rozvodového řízení (podle soudních spisů v Minsku)

Rok	Procentní počet věcí, v nichž bylo soudem řízení zastaveno			
	žalobě vyhověno	žaloba zamítnuta	pro usmíření manželů	z jiných příčin
1965	90,6 %	4,3 %	2,7 %	2,4 %
1966	83,1 %	5,6 %	9,4 %	1,9 %
1971	72,5 %	1,3 %	22,8 %	3,4 %
1975	71,9 %	2,0 %	23,5 %	2,6 %

Pramen: [Burova 1979].

„Pouze rodinné soudy, v jejichž sestavě by kromě právníků byli i sociální pracovníci s různou specializací, by mohly zajistit využití všech základních poznatků současné vědy ve prospěch upevňování naší rodiny“.

Snadnost rozvodu je dokumentována i další studií S. M. Burové [1979], v níž jsou přehledně uvedeny výsledky rozvodového řízení (podle soudních spisů v Minsku), viz tabulka 10.

Pozoruhodná je naprostá otevřenost, s níž sovětská sociologie traktuje tyto problémy, a upřímnost, s níž pojednává i o tom, v čem spatřuje nedostatky aplikační praxe. V tom ostatně práce Jurkevičovy a Burové nejsou zdaleka ojedinělé. To je možno vidět i v právní teorii. (3) Jestliže tyto poznatky uvádíme, pak v neposlední řadě i z tohoto důvodu a ovšem i proto, že u nás se podobné problémy v praxi rovněž vyskytují.

* * *

Sovětská sociologie rodiny ve vztahu k otázce rozvodovosti zdůrazňuje, že není důvodu bránit rozvodu manželství, pokud je nevyhnutelné jeho právní ukončení, že však je třeba odvracet rozvody tam, kde je možno rozvrat vztahů mezi manžely překonat nebo mu předejít. Akcentuje důsledky, které má na rodinné vztahy vědeckotechnická revoluce. Podtrhuje význam takových faktorů, jako je růst stimulů nespokojenosti žen s jejich faktickým postavením v rodině a domácnosti (při nestejném rozdělení práce); na nebezpečí plynoucí z toho, jestliže ženy přijímají v sexuální morálce normy, které dříve byly vlastní toliko mužům co do premaritálního a extramaritálního chování. Upozorňuje na to, že odpadnutí tlaků vnějšího donucení k setrvání v manželství zvyšuje náročnost na roli mravních hodnot. Varuje před nebezpečím toho, že muž nebo žena využijí práva na rozvod při prvním závažnějším konfliktu a odrazu této možnosti v rodinných vztazích. Zabývá se jevy populačních důsledků rozvodovosti, jako je zejména snižování porodnosti, růst počtu neúplných rodin, narušování normálního vývoje dětí apod.

Sovětské sociologové rodiny jsou si vědomi závažnosti vzestupu rozvodovosti v SSSR právě tak, jako sovětské právní odborníci. Jejich závěry však nejsou pesimistické. Především zdůrazňují, že instituce manželství se v sovětské společnosti nepřežívá, ale naopak se těší výrazné prestiži. Poukazují na to, že v současné společnosti není ovšem možno vyloučit situaci, že určitý počet manželství se nevydaří, zvláště při zvýšených požadavcích kladených na kvalitu osobních vztahů mezi manžely. Tento jev však není neovlivnitelný.

(3) Viz například kritiku přednesenou akademikem Tadevosjanem [1969; 1972].

Magnus parens sovětské sociologie rodiny, A. G. Charčev, to vyjádřil takto: „Každý z faktorů, které mají dezorganizující vliv na vztahy mezi pohlavími a na fungování rodiny, může být v podmínkách socialismu neutralizován systémem opatření povahy organizační, výchovné a ekonomické, namířených k plnějšímu a efektivnějšímu využití možností socialistické společnosti v zájmu urychlení pokroku v této zvláště důležité oblasti sociálního života [1979: 232].

Jiné cesty, než kterou navrhuje, patrně skutečně není, když druhá alternativa, ponechat vše živelnému vývoji, není pro socialistickou společnost přijatelná.

Literatura

- Burova, S. N.: *Sociologija i pravo o razvodu*. Minsk, Izdatel'stvo Belorusskogo universitěta 1979.
- Čečet, D. M.: *Sociologija braka i razvoda*. Leningrad, Znanie 1973.
- Čujko, L. V.: *Braki i razvody*. Moskva, Mysl' 1975.
- Haderka, J.: *K usnesení Nejvyššího soudu SSSR k rozvodovým věcem 1980*, č. 9. Sociálněprávní zprávy 1981, č. 7.
- Charčev, A. G.: *Brak i sem'ja v SSSR*. Moskva, Mysl' 1979.
- Charčev, A. G. — Mackovskij, M. S.: *Sovremennaja sem'ja i jejo problemy*. Moskva, Izdatel'stvo statistika 1978.
- Ivanov, M. A. — Kallistratova, R. F.: *Sem'ja, obščestvo, zakon*. Moskva, Juridičeskaja literatūra 1980.
- Jurkevič, N. G.: *Někotoryje voprosy brakorazvodnogo processa*. In: *Pravovye voprosy sem'ji i vospitaniya dětej*. Moskva, Juridičeskaja literatūra 1968.
- Jurkevič, N. G.: *Někotoryje voprosy razvoda v světě sociologii*. In: *Leninskije ideji i novyje zakonodatel'stvo o brake i sem'je*. Saratov, Izdatel'stvo saratovskogo juridického instituta 1969.
- Jurkevič, N. G.: *Sovětskaja sem'ja — funkcii i uslovija stabilnosti*. Minsk, Izdatel'stvo Belorusskogo universitěta 1970.
- Jurkevič, N. G. — Burova, S. N.: *K voprosu ob effektivnosti primeněniya sudami zakonodatel'stva o razvodach*. In: *OZOBiS SSSR i sojuznyh respublik v pravoprimenitel'noj praktike*. Moskva, Nauka 1978.
- Kolokolnikov, V. T.: *Bračnosemejnyje otnošenija v srede kolchoznogo krestjanstva*. Sociologičeskije issledovanija 1976, č. 3.
- Korolev, J. A.: *Brak i razvod — sovremennyye tendencii*. Moskva, Juridičeskaja literatūra 1978.
- Materova, M. N.: *K voprosu o sociologičeskich faktorach i normach prava, sposobstvujuščich k ukreplenii braka kak osnovy sem'ji*. In: *OZOBiS SSSR i sojuznyh respublik v pravoprimenitel'noj praktike*. Moskva, Nauka 1978.
- Naan, G. J.: *On, ona i vtoroj zakon termodinamiki*. Literaturnaja gazeta 1976, 15. 9.
- Palastina, S. J.: *Sem'ja, pravo, sociologija*. Sovětskoje gosudarstvo i pravo 1979, č. 6.
- Petevin, S. M.: *Motivy effektivnosti pravovogo regulirovanija razvodov*. Leningrad, Znanie 1972.
- Perčik, L. J.: *Voprosy bračnosti i razvodimosti v SSSR*. In: *Narodonaselenije i blagosostojanije*. Moskva, Nauka 1972.
- Solovjev, N. J.: *Brak i sem'ja segodnja*. Vilnius Izdatel'stvo Viln. universitěta 1977.
- Solovjev, N. J.: *Razvod, jejo faktory, pričiny, povody*. In: *Problemy byta, braka i sem'ji*. Vilnius, Izd. Viln. universitěta 1970.
- Sysenko, V. A.: *Ustojčivost braka*. Moskva, Finansy i statistika 1981.
- Tadevosjan, V. S.: *O sootnošenii norm morali i bračnosemejnego prava*. Sovětskoje gosudarstvo i pravo 1972, č. 7.
- Tadevosjan, V. S.: *Sovětskaja sem'ja i socialističeskoe pravo*. Moskva, Izdatel'stvo Moskovskij rabočij 1979.

Резюме

И. Хадерка: К некоторым социологическим аспектам бракоразводности в Советском Союзе

В статье обобщаются данные советских демографических, статистических и социологических обследований динамики бракоразводности в СССР в связи с ее правовым урегулированием, особенно в период последних двух десятилетий. Автор констатирует рост бракоразводности, особенно в больших городах и промышленных районах и у непродолжительных браков (до 10 лет продолжительности брака реализуются примерно 2/3 из общего количества разводов). Советские авторы отмечают, что в советском обществе институт брака пользуется высоким престижем, но несмотря на это, определенное количество браков является неудачным, особенно при возросших требованиях к качеству отношений между супругами (демократизация семьи, потребность повышенной ответственности супругов при более низком общественном давлении в направлении сохранения семьи). Они усматривают причину роста бракоразводности не только в растущей возможности легализовать фактическое расторжение браков, но и в снижении чувства ответственности по отношению к семье, особенно среди части молодого поколения, в большей готовности решать супружеские дисгармонии ликвидацией брака и в недостаточном примеренческом воздействии бракоразводных судов, не обладающих необходимыми знаниями из области социологии, психологии, педагогики и сексологии. Они подчеркивают значение более глубокого изучения субъективных и объективных причин бракоразводности.

В статье приводятся взгляды А. Г. Харчева, А. В. Сысенко, М. С. Мацковского, Н. Г. Юркевича, С. Н. Буровой и др.

Summary

J. Haderka: On Some Sociological Aspects of the Divorce Rate in the Soviet Union

The present paper summarizes the findings obtained by Soviet demographic, statistical and sociological investigations concerning the development of the divorce rate in the USSR in connection with legal amendments accepted especially in the course of the last two decades. It proves the rise of the divorce rate, especially in large cities and industrial regions, and in younger married couples (approximately 2/3 of the total number of divorces are realized in marriages lasting less than ten years).

Soviet authors point to the fact that the institution of marriage is enjoying high prestige in the Soviet Union; notwithstanding, there is a certain number of marriages which turn out to be a failure, mainly in consequence of growing claims laid on the quality of relations between the marriage partners (democratization of the family, need of an increased responsibility from the part of marriage partners, hand in hand with the decreasing social pressure in support of the family). The rising divorce rate is ascribed not only to the increasing possibility of legalizing actual dissolutions of marriage but also to the decreasing consciousness of responsibility for the family — especially in a part of the young generation, to a greater readiness to solve conjugal disharmony by liquidating the marriage, as well as to an insufficient conciliatory functioning of divorce courts unequipped with necessary knowledge from the areas of sociology, psychology, pedagogics, sexology. Stress is laid on a more thoroughgoing investigation into subjective and objective causes of divorce.

The paper introduces views held by A. G. Charčev, A. V. Sysenko, M. S. Mackovskij, N. G. Jurkevič, S. N. Burova, and others.